

1. Δύο ρωμαϊκά νομίσματα με αναπαράσταση του ναού της Αφροδίτης στην Παλαίφαρο.

Ναοί και Ιερά της Θεάς Αφροδίτης στην Κύπρο (Μαρτυρίες αρχαίων Ελληνικών πηγών και αρχαιολογικής έρευνας)

Η Θεά Αφροδίτη έχει τις ρίζες της στην ανθρωπομορφική θεϊκή αντίληψη, γνωστή σ' όλες τις μητριαρχικές κοινωνίες της Μέσης Ανατολής. Ενδείξεις αυτής της λατρείας βρίσκουμε ήδη για την εποχή που δεν υπήρχε σημαντική διαφορά μεταξύ θεού και δαίμονα και που τα σύνορα μεταξύ ανθρώπου και ζώου δεν ήσαν ανυπέρβλητα. Δημιουργήθηκε με τη συγκεκριμενοποίηση του κύκλου επιδράσεων φυσικών στοιχείων, που τους δόθηκε θεϊκή δύναμη. Απόκτησε ανθρώπινη μορφή και δικά της σύμβολα που εκφράζουν τους τομείς της επίδρασής της. Τα θηριομορφικά της χαρακτηριστικά είναι έκδηλα στα πήλινα ειδώλια της δεύτερης χιλιετίας π.Χ. στη Συρία και την Κύπρο. Η εικόνα της θεάς Αφροδίτης είναι στενά συνδεδεμένη με εκείνη της θεάς Μητέρας, που κυριαρχούσε στις γεωργικές φυλές της νεολιθικής εποχής και μεταφράζεται σαν η ενσάρκωση της θρησκευτικής φαντασίας φυλών με μητριαρχικό σύστημα.

Όπως μαρτυρούν διάφορες πηγές, η λατρεία της θεάς ήταν περισσότερο εξαπλωμένη προς τα ανατολικά. Γι' αυτό και κυριαρχεί η άποψη, ότι μεταφέρθηκε στον Ελληνικό χώρο από Έλληνες εμπόρους της μυκηναϊκής εποχής. Τη γνώρισαν στα ταξίδια τους στην Ανατολική Μεσόγειο, κυρίως στο νησί της Κύπρου, που αντιπροσώπευε έναν από τους κυριότερους σταθμούς στο δρόμο προς την Ανατολή.

Μαρία Χατζηκωστή

Δρ. Αρχαιολόγος

το νησί. Διοργανώνονταν γιορτές και πομπές από την Πάφο στην Παλαίφαο προς τιμή της θεάς. Οι Ρωμαίοι αυτοκράτορες φρόντιζαν τον ναό στην Παλαίφαο μέχρι τον χώρο του Σεπτήμιου Σεβήρου. Το 69 π.Χ. ο αυτοκράτορας Τίτος, κατά την παραμονή του στην Παλαίφαο, στο δρόμο προς τη Συρία, ενθουσιάζτηκε με το ναό της Αφροδίτης Παφίας.⁹ Παρά τους σεισμούς των χρόνων 15 μ.Χ. και 323 μ.Χ. η πόλη συνέχισε να διατηρεί την παράδοση πλούσιας πόλης μέχρι τον 4ο μ.Χ. αι. Η εξάπλωση του Χριστιανισμού είχαν αρνητικές επιδράσεις στη λατρεία της Αφροδίτης που όμως ήταν τόσο ριζωμένη στη συνείδηση των ανθρώπων, που δεν άφησε να εξαλειφθούν πολλές ειδωλολατρικές συνήθειες, οι οποίες διατηρούνται μέχρι σήμερα. Η Παναγία στην αρχή ονομάστηκε «Παναγία Αφροδίτισσα» και Χρυσοπολίτισσα, επιθέτα, που έχουν σχέση με την παλιά λατρεία. Ο ναός της Παναγίας κτίστηκε κοντά στον παλιό ναό και μέχρι σήμερα οι νεαρές μητέρες αφιερώνουν κεριά στη Μαρία «Γαλαταριώτισσα» επιθέτα που θυμίζει την Αφροδίτη «Κουροτρόφο» και τα τοποθετούν σε μεγάλη πέτρα στο χώρο του παλιού ναού της Αφροδίτης, της παλιάς θεάς της γονιμότητας. Οι πρώτες έρευνες στο χώρο του ναού έγιναν το 1888. Το 1950-1958 άρχισε νέες ανασκαφές Αγγλική Αρχαιολογική αποστολή και το 1966 συνέχισε η Γερμανική Αρχαιολογική αποστολή κάτω από την διεύθυνση του καθηγητή F.G. Maier. Από τα σημαντικότερα αντικείμενα που βρέθηκαν στο χώρο του ναού είναι η κωνική πέτρα, που βρίσκεται σήμερα εκτεθειμένη στο μουσείο των Κουκλιών (εικ. 2). Όπως γνωρίζουμε από τις αρχαίες πηγές, η πέτρα αυτή παριστάνει τη θεά. Είναι το γενετικό

σύμβολο, που παρουσιάζεται στην παράσταση του ναού της Παλαίφαο στα ρωμαϊκά νομίσματα. Σύμφωνα με το Σχολιαστή του Ομήρου «Στους Παφίους δεν υπήρχε αγαλμα της Αφροδίτης παρά μονάχα τέμενος και θυμός».¹⁰ Η απεικόνιση της θεάς δεν ήταν ανθρωπομορφική, αλλά εκφραζόταν όπως στις παλιές ανατολικές λατρείες της γονιμότητας. Έτσι όπως την βλέπουμε στο ναό της Θεάς-Μητέρας στη Βύβλο, στα νομίσματα της πόλης αυτής.¹⁰ (εικ. 3).

Η Αφροδίτη, όπως μαρτυρούν οι αρχαίες γραπτές πηγές και το αρχαιολογικό υλικό – κυρίως τα αναθηματα – δεν λατρευόταν μόνο στην Πάφο, αλλά σε πολλά άλλα μέρη του νησιού, όπου πρέπει να υπήρχαν ιερά.

Στην πόλη Γόλγοι, σύμφωνα με τον Πausανία¹¹ η λατρεία της θεάς ήταν αρχαιότερη από εκείνη της Πάφου. Στο Θεόκριτο¹¹ οι Γόλγοι και το Ιδάλιον παρουσιάζονται σαν τόποι λατρείας της θεάς. Και στις δύο αυτές αρχαίες πόλεις έχουμε αρχαιολογικές μαρτυρίες για τη λατρεία της, όπως ειδώλια, αγάλματα από ασβεστόλιθο και αρχιτεκτονικά λείψανα. Στον Ομηρικό Ύμνο¹¹ παρουσιάζεται ως θεα προστάτιδα της Σαλαμίνας. Εδώ δεν έχει εντοπισθεί ναός ή ιερό, αλλά υπάρχει μεγάλος αριθμός αναθηματικών ειδωλίων.

Στην Αμαθούντα ο Pausanias¹² αναφέρει, ότι η Αφροδίτη λατρευόταν μαζί με τον Άδωνη. Τα αρχιτεκτονικά λείψανα του επιθλητικού ναού στην Ακρόπολη της πόλης και οι σημαντικές επιγραφές που ανακαλύφθηκαν πρόσφατα από γαλλική αποστολή, επαληθεύουν τις πηγές. Στο Βίο του Αγίου Ηρακλείδιου διαβάζουμε, ότι στην Ταμσσό λατρευόταν η Αφροδίτη και στα Πάρα, μικρό συνοικισμό κοντά στη Ταμσ-

σό, η Γοργία Αφροδίτη. Και στις δύο τοποθεσίες έχουμε αρχαιολογικές μαρτυρίες για τη λατρεία της θεάς. Στην πόλη Σόλοι ο Στράβων¹³ αναφέρει το ναό της Αφροδίτης - Ίουδος, που έφερε στο φως η Σουηδική αποστολή.

Άλλες τοποθεσίες με αρχαιολογικές ενδείξεις για τη λατρεία της θεάς που αναφέρονται στις αρχαίες πηγές, είναι η Καρπασία, το ακρωτήριο της Αγίας Νάπας, η Αρσινόη, το παλιό Μάριο και η Τρεμβούντα (εικ. 4,5).

Σημαντικό κέντρο λατρείας της θεάς, που δεν αναφέρεται στις αρχαίες πηγές, ήταν η πόλη Κίτιον, όπως αποκαλύφθηκαν οι ανασκαφές των τελευταίων χρόνων υπό την διεύθυνση του Δρ. Βάσου Καραγιώργη (εικ. 6). Ήλθε στο φως εδώ επιθλητικός φοινικικός ναός της Αφροδίτης - Αστάρτης, που πρέπει να ήταν το κέντρο της θρησκευτικής ζωής της πόλης. Ο ναός βρίσκεται κοντά στα βόρεια τείχη της Μυκηναϊκής πόλης του Κίτιου και είναι κτισμένος πάνω στις βάσεις παλαιότερου Μυκηναϊκού ναού του 13 - 11 π.Χ. αι. Η ζωή του φοινικικού ναού άρχισε τον 9ο και συνεχίστηκε μέχρι τον 4ο π.Χ. αι. Ο νότιος τοίχος του ναού είναι κτισμένος με μεγάλες πελεκητές πέτρες, που φέρουν ενγάρκτα ομοιώματα πλοίων. Στο πάτωμα του φοινικικού και των παλαιότερων μυκηναϊκών ναών υπάρχουν άγκυρες, που φαίνεται ότι ήταν αφιερώματα ναυτικών στην Αφροδίτη - Αστάρτη, γεγονός που αποδεικνύει την ιδιότητα της θεάς σαν προστάτιδας των ναυτικών, που συναντούμε συχνά στις αρχαίες πηγές. Όπως διηγείται ο Αθηνάιος ειδώλιο της Αφροδίτης από την Πάφο έσωσε τους ναυτικούς από τρικυμία στο ταξίδι τους για την Ναύκρατο. Ο Πλούταρχος πάλι λέει, ότι -στη Σάμο ονο-

4. Ο λόφος όπου θριακόναν ο ναός της Αφροδίτης Ακρας στην Καρπασία.

5. Ο λόφος στον οποίο ήταν κτισμένος ο ναός της Αφροδίτης στην Αγία Νάξα.

6. Ναός της Αφροδίτης - Ασπίρτης στο Κίτιον (Περιοχή II). Από τα δυτικά.

μάζουν μίαν Αφροδίτη του Δελικρέοντα» γιατί η Αφροδίτη της Πάφου έωσσε από τη δίψα τους ταφιδιώτες ενός καραβιού και μαζί μ' αυτούς τον Δελικρέοντα, που αφιέρωσε άγαλμα στη θεά». Όπως γνωρίζουμε από τις αρχαιολογικές έρευνες, αρχαϊκά κυπριακά ειδώλια, που έχουν σχέση με τη λατρεία της θεάς, ανακαλύφθηκαν και στις δυο πόλεις, που αναφέρουν οι αρχαίες πηγές. Παρόλο που γίνεται αναφορά σε αγάλματα από την Πάφο, ενδείξεις για την ιδιότητα της θεάς σαν προστάτιδας των ναυτικών μας έδωσαν οι ανασκαφές στο Κίτιο.

Στο Κίτιο η θεά λατρευόταν και σε άλλα σημεία της πόλης, όπως την τοποθεσία Καμψιλαρκα και την Παμπούλα, την παλιά ακρόπολη του Κίτιου. Τα ειδώλια, που βρέθηκαν στις τοποθεσίες αυτές, φέρουν στα χέρια τύμπανο, λουλούδι, περιστέρι, ψωμί, λύρα και ζώο με κέρατα, σύμβολα της θεάς Αφροδίτης. Τέτοια ειδώλια και επιγραφές που αναφέρονται στην Αφροδίτη βρέθηκαν σε πολλές άλλες τοποθεσίες του νησιού, όπως στην Κερύνεια, στο Άρσοσ και άλλοι και μαρτυρούν τη μεγάλη εξάπλωση της λατρείας της θεάς, επίσημης και λαϊκής.

Ο μεγάλος αριθμός των ναών και ιερών της θεάς στα παράλια του νησιού, σε λόφους επαληθεύουν τις αρχαίες πηγές, που αναφέρουν ότι η Αφροδίτη στην Κύπρο είχε τους ναούς της σε λόφους κοντά στη θάλασσα, όπως, σύμφωνα με τον Στράβωνα, η Αφροδίτη Ακραιά στην Καρπασία.

Σημειώσεις

1. ΑΚΕΠ 6', σελ. 128, 129, 20, 110 και σελ. 151-161 Θεόκροτος, Ασκληπιάδης κ.ά.

2. ΑΚΕΠ 6', σελ. 62, 63, 12, 12.1
3. ΑΚΕΠ 6', σελ. 60-61, 11
4. ΑΚΕΠ 6', σελ. 14-15, 14.1, 14, 1α.
5. SGE IV, 2, σελ. 446 και ΑΚΕΠ 6', σελ. 38-39, 14.40
6. ΑΚΕΠ 6', σελ. 70, 12.14 και σελ. 194, 56.1α
7. ΑΚΕΠ 6', σελ. 34-35, 14.366 και ΑΚΕΠ 6', σελ. 196-197, 56.4
8. ΑΚΕΠ 6', σελ. 194-195, 56.3 και ΑΚΕΠ 6', σελ. 282, 103.1
9. ΑΚΕΠ 6', σελ. 68, 12.8 και SGE IV, 3, σελ. 240
10. ΑΚΕΠ 6', σελ. 95, 55.5 και SGE IV, 3, σελ. 40
11. ΑΚΕΠ 6', σελ. 60, 11 και σελ. 60, 11.1 και σελ. 70, 13
12. ΑΚΕΠ 6', σελ. 72, 14
13. ΑΚΕΠ 6', σελ. 75, 16
14. ΑΚΕΠ 6', σελ. 177, 45.2 και 45.3

Βιβλιογραφία

- CESNOLA, L.P., CYPRUS: its ancient cities. Tombs and Temples, London 1877.
- FARNELL, L.R., The cults of the Greek States, II, σελ. 618 - 730, Oxford 1896.
- GJERSTAD, E., et al., «Swedish Cyprus Expeditions, Vol. No. 2, 3, Stockholm 1948, Lund 1956 (Συντομογραφία στο κείμενο SCE, IV, 2, 3)
- HERMARY A., «Les Fouilles de la mission française à Amathonte (1980-1983)», RDAC 1984
- KARAGEORGHIS V., Kition, Mycenaean and Phoenician Discoveries in Cyprus. Thames and Hudson London 1976.
- KARAGEORGHIS V., and DEMAS M., Excavations at Kition, V, the Pre-Phoenician Levels, Part I-II, Nicosia 1985.
- MAIER, F.G., A brief History and description of Old Paphos-Kouklia
- MAIER, F.G. and Karageorghis V., Paphos, History and Archeology, Nicosia 1984.
- PRICE, M.J. and TREIL, B.L., Coins and their Cities, London 1977

SCHMIDT, G., Kyprische Sildwerke aus dem Heraion von Samos, Samos VII, Bonn 1968.

ΧΑΤΖΗΓΙΑΝΝΟΥ, Κ., Η Αρχαία Κύπρος εις τας Ελληνικὰς Πηγὰς Α', Λευκωσία 1971 (Συντομογραφία στο κείμενο ΑΚΕΠ Α')

ΧΑΤΖΗΓΙΑΝΝΟΥ, Κ., Η αρχαία Κύπρος εις τας Ελληνικὰς πηγὰς Β', Λευκωσία 1973 (Συντομογραφία στο κείμενο ΑΚΕΠ Β')

Temples and Sanctuaries of the Goddess Aphrodite in Cyprus

M. Chatjikosti

The goddess Aphrodite originates from the anthropomorphic concept, common in all matriarchic societies of the Middle East.

Indications of the goddess' cult can be already found in the period when the difference between god and daemon was vague and the limits between man and animal were flexible enough. It sprung out from the perception of the impact the natural elements had on man and his life and they were assigned with supernatural power. Later, the goddess was conceived in human form and with her own attributes, indicative of the sectors of her influence. Her zoomorphic characteristics are present in clay figurines representing the goddess, of the second millennium BC, from Syria and Cyprus. The image of the goddess Aphrodite is closely related with that of the Magna Mater, the primary deity in the religion of agricultural tribes and is interpreted as the incarnation of the religious concept and imagination of societies ruled by matriarchy.